

Halina Mielicka-Pawłowska, *Enkulturation*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, Kielce 2020, ss. 279.

Współcześnie w wielkiej liczbie publikacji dostępnych do czytania bardzo trudnym zadaniem jest odróżnienie tych pozycji, które warto uczynić przedmiotem lektury, od tych, które można pominąć. Temu celowi mają służyć między innymi recenzje. Moją pierwszą myślą po lekturze monografii „Enkulturation” autorstwa Haliny Mielickiej-Pawłowskiej była idea łączenia i zrozumienia idei prometejskich i ogrodniczych (ciągłości i zmiany, konserwacji i rewolucji) w kulturze.

Chantal Delsol, uczennica Hannah Arendt, profesor filozofii politycznej i dyrektor Ośrodka Studiów Europejskich na Uniwersytecie Marne-la-Vallée w Paryżu, w eseju „Nienawiść do świata. Totalitaryzmy i ponowoczesność” (Wydawnictwo PAX, Warszawa 2017), współczesnych ludzi dzieli na tych, którzy chcą radykalnej zmiany (powrotu do punktu zero) i tych, którzy chcieliby zakonserwować świat. Pierwsi to rewolucjoniści i marzyciele, drudzy – konserwatyści i realiści. Ich spór Delsol nazywa też sporem demiurgów z ogrodnikami. Demiurg to ktoś, kto pogardza przeszłością, kocha nowości, jest transhumanistą, uwielbia siebie. Ogrodnik to ktoś, kto uprawia rośliny, które zastał, korzysta z wiedzy i doświadczenia swoich poprzedników. Współczesny demiurg wyrывa rośliny, które latami uprawiał z pieczołowitością ogrodnik. Obsesja demiurgów polega na dążeniu do wyemancypowaniu człowieka z przynależności do jakiegokolwiek grupy, określającej jego więzi społeczne i zależności: a więc z rodziny, małżeństwa, Kościoła i narodu. Uważają oni, że człowiek będzie szczęśliwy tylko w społeczeństwie doskonale skonstruowanym na wzór powieści, czyli laickim, egalitarnym i transhumanistycznym, tworzącym na bazie technik multimedialnych nowego człowieka.

Halina Mielicka-Pawłowska w swojej najnowszej monografii podejmuje próbę połączenia idei prometejskiej i ogrodniczej, a więc ukazania świata i człowieka zanurzonego w świat w dwóch perspektywach – ciągłości i zmiany. Píše: „Każdy więc tworzy świat, w którym żyje, ale i jest przez ten świat tworzony. Każdy sam siebie przystosowuje do zastanej rzeczywistości, ale i ulega jej uwarunkowaniom. Każdy człowiek skrupulatnie zbiera wiedzę na temat swojego otoczenia, ale i środowisko, w którym żyje, zakres tej wiedzy warunkuje. Fenomen świata, w którym żyje człowiek, polega na tym, że jest on wypadkową dwóch tendencji, dwóch sprzecznych sił działających na każdego człowieka jako osobę: podporządkowania i wolności do tworzenia, ograniczeń i ich braku, łamania czy przekraczania granic oraz ich ustanawiania. A wszystko dlatego, że świat, w którym żyje, nie jest jego indywidualnym światem, ale też światem innych ludzi, z którymi dzieli swój los i od których jego własny los jej zależy” (s.16).

Termin enkulturation wypracowany został w etnologii i antropologii kulturowej na określenie procesu uczenia się kultury w zbiorowościach etnicznych lub narodowych. Autorka monografii wskazuje na zewnętrzny i wewnętrzny wymiar procesu enkulturation. „Enkulturation bowiem obejmuje wszystkie aspekty istnienia człowieka, zarówno wewnętrzny świat jego pragnień i stanów emocjonalnych, jak i zewnętrzny świat środowisk i zjawisk, które mają znaczenie dla przebiegu jego życia. Można powiedzieć,

że enkulturacja odpowiada za wszystko, gdyż od tego, jaki jest jej przebieg, w jakim środowisku społecznym zachodzi oraz jaką kulturą jest warunkowana, takie są jej konsekwencje możliwe do zaobserwowania zarówno w obszarze formułowania myśli, jak i podejmowania działań zorientowanych na realizację celów życiowych” (s.10).

Głównym problemem omawianym w książce jest przebieg procesu enkulturacji zawierający wskazania co do zakresu interioryzacji treści kulturowych i internalizacji zasad życia społecznego oraz eksternalizacji systemów wierzeniowo-interpretacyjnych i wzorów zachowań obyczajowych. Internalizacja i eksternalizacja są to bowiem mechanizmy, dwa przeciwstawne bieguny, pozwalające określić ciągłość i zmienność kultury odtwarzanej i przetwarzanej przez każde pokolenie wstępujące. Dynamika zmian kulturowych pozwala określić płynność granicy dzielącej przeszłość i przyszłość, a więc zastanowić się nad tym, co ustanawia porządek (synergię) oraz nad tym, co burzy ten porządek, wprowadzając innowacje w oglądzie rzeczywistości (entropia).

W rozdziale pierwszym zawarte jest omówienie podstawowych teorii etnologicznych i socjologicznych pozwalające ukonkretnić temat wiodący, czyli sprecyzować termin enkulturacji. Autorka przyjmuje, że termin enkulturacja oznacza proces uczenia się wartości i przyswajania ich tak, że stają się zindywidualizowanym sposobem myślenia o całym otaczającym świecie. Konsekwencją przebiegu tego procesu jest interioryzacja treści kulturowych, rozumiana jako nieuświadomiane stosowanie przez jednostkę kanonów myślenia zgodnego z aksjologicznym systemem znaczeń obowiązujących w kulturze pochodzenia. Termin socjalizacja ogranicza do procesu uczenia się przez jednostkę zasad życia społecznego obowiązującego w kręgach społecznych, zbiorowościach i środowiskach społecznych, do których jednostka przynależy ze względu na przypisanie lub osiągnięcie różnych pozycji stratyfikacyjnych. Skutkiem przebiegu socjalizacji jest internalizacja norm regulujących kontakty społeczne na poziomie interakcji bezpośrednich i zapośredniczonych. Termin wychowanie ogranicza do intencjonalnego przekazywania treści kulturowych przez instytucje życia społecznego, do których zalicza cały system edukacyjny oraz rodzinę pochodzenia.

Kolejne rozdziały książki poświęcone są omówieniu mechanizmów regulujących przebieg procesu enkulturacji, socjalizacji i wychowania. Rozdział drugi zawiera analizy internalizacji i interioryzacji treści kulturowych, których skutkiem jest powstawanie tożsamości indywidualnej, społecznej i kulturowej. Rozdział trzeci omawia procesy eksternalizacji treści kulturowych i zawiera analizy intencjonalnego wychowania religijnego w rodzinie, obrzędowego wzoru kulturowego o znacznym stopniu powszechności oraz obyczajowego stylu życia zanurzonego w folklorystycznej tradycji kultury polskiej. Eksternalizacja jest realizacją narzuconego jednostce w procesie enkulturacji wzoru postępowania o znacznym stopniu ogólności, możliwego do zaobserwowania ze względu na regularność oraz zinstytucjonalizowanego ze względu na to, że podlega działaniu systemu kontroli społecznej. Wyuczenie się przez jednostkę obowiązujących społecznie wzorów zachowań doprowadza do nawykowego ich opanowania. Rozdział czwarty jest próbą podsumowania tego, co tradycyjne i co nowe w kulturze. Jest to zarazem rozdział najbardziej teoretyczny i problematyczny ze względu na próbę diagnozy współczesności.

Wysoka wartość przypisywana tradycji kulturowej i regionalnym, lokalnym odmianom kultury, przeciwstawiana jest bowiem globalizacji, uniformizacji kultur zachodzącej w skali świata.

Enkulturation, wprowadzając spontaniczne lub zamierzone zmiany w kulturze, warunkuje tworzenie przyszłości w tym sensie, że odpowiada za mentalność teraźniejszości. Według autorki wszystko wskazuje na to, że dojdzie do powstania „trzeciej kultury”, „nowej kultury”, czy ponad lub postkultury o parametrach trudnych do przewidzenia. Kultura ponowoczesna, kultura *in statu nascendi* jest zarówno synergetyczna, jak i entropiczna, a to, jaka będzie, jest tylko konstruowanym spekulatywnie scenariuszem możliwym do rozważenia.

Pytania o sens życia, o to, które czynniki – związane z naturą (indywidualne) czy kulturą (społeczeństwem) odgrywają większą rolę w zrozumieniu tajemnic człowieka i świata towarzyszą ludzkości od zarania dziejów. „O sensie życia decydują więc przekonania odnoszące się do tożsamości indywidualnej i społecznej. To, kim powinno się być we własnym mniemaniu oraz społeczne oczekiwania związane z przypisywanymi jednostce cechami osobowości, są to dwa bieguny poszukiwania odpowiedzi o sens życia. Być sobą niezależnie od oczekiwań innych czy być takim, jak inni oczekują, jest to dylemat, który znajduje się u źródeł poczucia sensu własnego istnienia” (s. 229).

Myślę, że książka „Enkulturation” jest cenną pomocą w intelektualnej podróży, którą chcą podjąć socjologowie, pedagodzy i wszyscy poszukujący prawdy. Lektura monografii Haliny Mielickiej-Pawłowskiej pobudza do pytań: Jak refleksje dotyczące procesu enkulturation wiążą się z przyszłością człowieka i świata? Co stanowi o sensie życia człowieka? Jestem przekonany, że monografia „Enkulturation” autorstwa Haliny Mielickiej-Pawłowskiej jest dziełem oryginalnym, wartościowym, inspirującym do refleksji i poszukiwania odpowiedzi na wiele ważnych pytań – krótko mówiąc, należy do tej części literatury naukowej, po którą należy sięgnąć, aby lepiej rozumieć siebie i otaczający świat.

Sławomir Chrost